

ІНКЛЮЗИВНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА

INCLUSIVE INTERACTION AS AN IMPORTANT COMPONENT OF A DEMOCRATIC SOCIETY

Нівня Г.О., к. філос. н., старший викладач
кафедри державно-правових дисциплін

Інститут права та безпеки

Одеського державного університету внутрішніх справ

Ніцевич А.С., старший викладач
кафедри державно-правових дисциплін

Інститут права та безпеки

Одеського державного університету внутрішніх справ

Дослідження спрямовано на виявлення ролі, яку інклюзивна взаємодія відіграє у розбудові демократичного суспільства в сучасній Україні.

Методи: аналіз наукової літератури з досліджуваної проблематики; порівняльний метод для зіставлення моделей інвалідності; узагальнення для формулювання основних принципів інклюзивної взаємодії.

Автори визначають інклюзивну взаємодію як багатоплановий процес спільної діяльності осіб з інвалідністю та умовно здорових людей, що охоплює особистісну, освітню, трудову, соціокультурну та інші види взаємодії та здійснюється за допомогою інклюзивної комунікації. Доведено, що інклюзивна взаємодія є важливим показником рівня демократичності суспільства, оскільки її рівень свідчить про реальне дотримання прав людини, соціальну відповідальність держави та громадян.

Досліджено способи сприйняття суспільством феномена інвалідності та ставлення до осіб з інвалідністю, що відображається в так званих моделях інвалідності. Серед моделей інвалідності виділено моральну, медичну, економічну, соціальну та правозахисну моделі. Показано, що цінностям демократичного суспільства більшою мірою відповідає правозахисна модель. При цьому елементи інших моделей можуть бути присутні в суспільстві задля уникнення однобічного підходу до інклюзивної взаємодії.

Серед загальних принципів інклюзивної взаємодії виділено: прийняття інакшості, повагу до автономності особи з інвалідністю, взаємоповагу та етичне спілкування, доступність і рівність можливостей. Доведено, що реалізація зазначених принципів можлива лише за умови адекватного інформування суспільства про реальні можливості і обмеження осіб з інвалідністю.

Ключові слова: особа з інвалідністю, інклюзія, інклюзивна комунікація, інклюзивна взаємодія, демократичне суспільство, моделі інвалідності.

The research is aimed at identifying the role that inclusive interaction plays in building a democratic society in modern Ukraine.

Methods: analysis of scientific literature on the researched issues; comparative method for comparing disability models; generalization for formulating the basic principles of inclusive interaction.

The authors define inclusive interaction as a multifaceted process of joint activity of persons with disabilities and conditionally healthy people, which covers personal, educational, labor, socio-cultural and other types of interaction and is carried out using inclusive communication. It is proven that inclusive interaction is an important indicator of the level of democracy of society, since its level indicates the real observance of human rights, social responsibility of the state and citizens.

The methods of society's perception of the phenomenon of disability and attitude towards persons with disabilities, which are reflected in the so-called models of disability, are investigated. Among the models of disability, the moral, medical, economic, social and human rights models are distinguished. It is shown that the human rights model corresponds to the values of a democratic society to a greater extent. At the same time, elements of other models may be present in society in order to avoid a one-sided approach to inclusive interaction.

Among the general principles of inclusive interaction, the following are highlighted: acceptance of otherness, respect for the autonomy of a person with a disability, mutual respect and ethical communication, accessibility and equality of opportunities. It has been proven that the implementation of these principles is possible only if society is adequately informed about the real opportunities and limitations of persons with disabilities.

Key words: person with disability, inclusion, inclusive communication, inclusive interaction, democratic society, disability models.

Постановка проблеми та її актуальність. Провідними цінностями демократичного суспільства є свобода та рівність усіх громадян. Проте існують соціальні групи, для яких реалізація громадянських прав і свобод може з певних причин ускладнюватися. До таких груп належать, зокрема, особи з інвалідністю. Незважаючи на те, що на законодавчому рівні особи з інвалідністю мають рівні права з іншими членами суспільства, на практиці, дане положення не завжди реалізується повною мірою. Це пов'язано як з недостатнім рівнем доступності міського ландшафту та онлайн-платформ, так і з недостатньою обізнаністю суспільства щодо реальних можливостей, обмежень та потреб людей з інвалідністю. Наявність бар'єрів в фізичному просторі спричинює зниження мобільності осіб з інвалідністю, відсутність же обізнаності створює бар'єри у спілкуванні умовно здорових людей та осіб з інвалідністю, що, в кінцевому підсумку, ускладнює процес повноцінної інтеграції до суспільства останніх.

Важливою рисою демократичного суспільства є високий рівень громадянської свідомості членів суспільства та їх активна участь в соціальному житті. При чому, важливо, щоб до життя суспільства залучалися всі соціальні групи, в тому числі, особи з інвалідністю. Для практичного втілення даної настанови необхідною умовою є підвищення рівня доступності та посилення соціального діалогу осіб з інвалідністю та умовно здорових осіб, тобто, інклюзивної взаємодії. В умовах війни, за яких, на превеликий жаль, кількість людей з інвалідністю в Україні щодня збільшується, інклюзивна взаємодія являє собою необхідну умову не лише соціальної згуртованості, а й нормального функціонування суспільства загалом.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання інклюзії та інклюзивного суспільства розглядали такі вчені як І. Брецько, Г. Васильєва, О. Роговський та ін. Дослідження ставлення суспільства до інвалідності та осіб з інвалідністю, зокрема, аналіз моделей інвалідності

ми знаходимо в публікаціях Т. Горбашенко, Н. Мринської, А. Соцької та ін. Положення щодо прав і свобод людей з інвалідністю сформульовано в Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Проте в зазначених роботах не розкрито проблему інклюзивної взаємодії в ракурсі ціннісних настанов демократичного суспільства, а також особливостей інклюзивного діалогу в умовах війни.

Метою даного дослідження є виявлення ролі, яку інклюзивна взаємодія відіграє у розбудові демократичного суспільства в сучасній Україні.

Постановка мети зумовила такі **завдання як:** формулювання визначення поняття «інклюзивна взаємодія»; виявлення основних ознак демократичного суспільства; розгляд різних моделей інвалідності у ракурсі їх відповідності цінностям демократичного суспільства; формулювання основоположних принципів інклюзивної взаємодії.

Автори використовували наступні **методи:** аналіз наукової літератури з досліджуваної проблематики; порівняльний метод для зіставлення моделей інвалідності; узагальнення для формулювання основних принципів інклюзивної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Необхідним кроком для окреслення змісту поняття «інклюзивна взаємодія», є уточнення поняття «інклюзія» та «інклюзивна комунікація». Термін «інклюзія» в сучасному науковому дискурсі нерідко використовується в його вузькому значенні, а саме, як процес залучення дітей та молодих людей з інвалідністю в освітній процес закладів загальної освіти. Втім, дане поняття є багатоаспектним та може вживатися і трактуватися в різних сенсах, залежно від контексту [7, с. 24]. В широкому сенсі інклюзія трактується як можливість включення до соціальної реальності суб'єктів, явищ і процесів, які раніше вважалися неприйнятними або непритаманними для даного суспільства [9, с. 190]. Інклюзію визначають також як процес неперервного пошуку ефективних шляхів врахування багатоманітності [2, с. 6].

Дослідники виділяють гуманітарно-етичний аспект інклюзії, який проявляється через рівноправне включення людей з особливими потребами до системи інституцій суспільства [9, с. 190]. Визначають дане поняття як процес посилення ступеню участі в суспільному житті усіх громадян, і, насамперед, осіб з інвалідністю, цей процес передбачає позитивне ставлення до людей з особливостями фізичного розвитку, усвідомлення суспільством їх потреб [1, с.18]. Нерідко поняття «інклюзія» вживається в сенсі розширення можливостей людей з інвалідністю, що узгоджується з принципами конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, прийнятої у 2006 році і ратифікованої Україною у 2009 році [5].

Таким чином, серед головних ознак інклюзії можна виділити орієнтацію на рівноправ'я та багатоманітність а також інтеграцію суспільства шляхом активного включення до суспільного життя раніше пасивних соціальних суб'єктів [7, с. 24].

В ситуації зростання в українському суспільстві числа осіб з інвалідністю, зумовленого бойовими діями, спричиненими вторгненням РФ, і актуальності проблеми залучення до соціального життя ветеранів з інвалідністю та інших осіб з інвалідністю внаслідок війни, їх успішної реабілітації та інтеграції в суспільство, ми зосередимо увагу на аспектах інклюзії, пов'язаних саме з проблемою інвалідності. Тож ми трактуємо інклюзію як процес включення до суспільного життя осіб з інвалідністю, а також кінцеву мету і результат цього процесу [7, с. 24].

Інклюзія як процес не може відбуватися без ефективного діалогу сторін. Діалог між особами з інвалідністю та умовно здоровими людьми отримав назву інклюзивної комунікації [7, с. 24]. Інклюзивна комунікація, як буде показано нижче, може бути ефективною лише за умов дотримання сторонами діалогу принципів толерантності та взаємоповаги. Комунікація повинна здійснюватися на

засадах етики та загальної культури спілкування.

Поняття «інклюзивна взаємодія» є ширшим за інклюзивну комунікацію, так як окрім діалогу включає до себе й інші способи спільної діяльності між особами з інвалідністю та умовно здоровими людьми. Серед таких способів можна назвати освітню, трудову, соціокультурну, особистісну взаємодію. При цьому інклюзивна комунікація є обов'язковою умовою, без якої інші види взаємодії не можуть бути успішно реалізовані.

Зважаючи на вищевикладене, зазначимо, що інклюзивна взаємодія – це багатоплановий процес спільної діяльності осіб з інвалідністю та умовно здорових людей, що охоплює особистісну, освітню, трудову, соціокультурну та інші види взаємодії та здійснюється за допомогою інклюзивної комунікації. Даний процес може ефективно здійснюватися лише за умови наявності в суспільстві необхідних ціннісних засад та матеріальної бази, яка робить можливою побудову безбар'єрного комунікативного простору, міського ландшафту та онлайнсередовища.

Уточнивши дефініцію поняття «інклюзивна взаємодія», виділимо основні ознаки демократичного суспільства. Слово «демократія» походить від грецьких слів «демос», що означає «народ», і «кратос», тобто «влада». Під демократією ми розуміємо спосіб правління, який залежить від волі народу («владу народу»). Основою демократії є свобода і рівність усіх громадян [11, с. 15].

Суспільство – це певна організована сукупність людей, на певному етапі їх історичного розвитку, об'єднаних спільними інтересами. Характеризуючи ці поняття, можна дійти висновку, що в основі кожного демократичного суспільства лежить влада народу, в такому суспільстві забезпечуються та гарантуються права і свободи громадян, достатній соціальний захист, повага до гідності та толерантне ставлення до людей з особливими потребами тощо [4, с. 78].

Таким чином, інклюзивна взаємодія є невід'ємною складовою демократичного суспільства, оскільки саме вона забезпечує взаємоповагу, толерантність та рівність усіх громадян у їх правах та свободах. Далі розглянемо інклюзивну взаємодію в контексті різних підходів до розуміння інвалідності і відношення суспільства до осіб з інвалідністю та визначимо, які підходи більше відповідають цінностям демократичного суспільства.

Відносини осіб з інвалідністю і суспільства пройшли довгий шлях від відторгнення до прийняття. Способи прийняття суспільством феномена інвалідності та ставлення до осіб з інвалідністю відображено в так званих моделях інвалідності. Виділяють моральну, медичну, економічну, соціальну та правозахисну моделі.

Так, з позиції моральної моделі причиною інвалідності є негативні вчинки або думки людини, при цьому інвалідність для людини є варіантом спокути гріха [10, с. 53]. Історично також існувало трактування інвалідності як богообраності, коли каліцтво постає варіантом мучеництва, а людина з порушеннями гарантовано отримує «пропуск» до вічного блаженства на небесах [6, с. 50]. Дана модель сьогодні представляє, радше, історичний інтерес, проте, її відлуння ми можемо спостерігати і в сучасному світі у вигляді стереотипів та забобонів щодо людей з інвалідністю.

В ракурсі медичної моделі, особа з інвалідністю – це, насамперед, носій певного медичного діагнозу, що потребує лікування, а жити і працювати така особа може лише за умови фінансової та іншої підтримки сторонніх осіб або держави [3, с. 31; 10, с. 53-54]. Наразі дана модель вважається такою, що не відображає весь спектр аспектів буття людини з інвалідністю.

Економічна модель розглядає особу з інвалідністю в ракурсі неповноцінності. Така людина малопродуктивна, економічно обмежена, вона працює за обмеженим часом,

має менше навантаження порівняно зі здоровими людьми, або взагалі неспроможна працювати [3, с. 32]. Як бачимо, і медична, і економічна моделі акцентують увагу на обмеженнях осіб з інвалідністю, а не на їх можливостях. Саме через це дані підходи в сучасному світі зазнають критики. Цілком усвідомлюючи обмеженість зазначених моделей, вважаємо за потрібне, наголосити на тому, що обмеження особи з інвалідністю, хоч і являють собою лише одну із складових її життя, і можуть нівелюватися за допомогою новітніх технологій, але, як там що, ці обмеження існують, вони тою чи іншою мірою впливають на життя особи з інвалідністю, і кардинальне заперечення їх існування являє собою заперечення об'єктивної реальності.

Згідно з соціальною моделлю, обмеження особи з інвалідністю зумовлені не стільки її порушеннями, скільки бар'єрами самого суспільства. Таким чином, інвалідність це суто соціальний концепт, а обмеження та специфічні проблеми людей з інвалідністю – штучно створені суспільством. Усунення ж соціальних бар'єрів і позитивне сприйняття осіб з інвалідністю в кінцевому підсумку призведе до того, що інвалідність зникне. Прихильники соціальної моделі визнають, що особи з інвалідністю, як і всі інші, періодично потребують медичної підтримки, однак в даному підході відсутнє сприйняття особи з інвалідністю як об'єкта медичного втручання, що характерно для медичної моделі [3, с. 32-33; 10, с. 54]. Позитивною рисою даної моделі є спрямування на трансформації суспільства в бік комфортного співіснування всіх його членів. Втім, ми не можемо погодитися з тим, що бар'єри були створені соціумом штучно. Суспільство природно піддаштовувалося під потреби більшості людей, яку складають умовно здорові особи. Штучним процесом є, якраз-таки, побудова безбар'єрного середовища. Підкреслимо, що констатуємо штучність даного процесу, ми в жодному разі не вважаємо його негативним, а, радше, звертаємо увагу на те, що побудова комфортного для всіх середовища – це завдання, яке потребує свідомого ставлення суспільства і докладення всіма сторонами певних зусиль.

Правозахисна модель інвалідності виходить з того, що людина з інвалідністю – це, перш за все, особа, що має права. Інвалідність тут розглядається як елемент людського розмаїття. В межах даного підходу проголошується, що особи з інвалідністю мають користуватися всіма правами і свободами людини. Найяскравіше правозахисна модель відображена в конвенції про права осіб з інвалідністю [3, с. 32; 5]. В сучасному українському суспільстві тою чи іншою мірою представлені всі зазначені вище підходи, з тенденцією до посилення соціальної та правозахисної моделі. Зважаючи на те, що визначальними рисами демократичного суспільства є рівність усіх громадян в їх гідності, правах та свободах, взаємоповага та толерантність, вважаємо, що провідна роль в такому суспільстві повинна належати правозахисній моделі. Елементи соціальної моделі, при цьому, можуть бути представлені у вигляді спрямування суспільства на побудову безбар'єрного у всіх сенсах середовища. Елементи трансформованих медичної та соціальної моделей можуть зберігатися у вигляді реальної оцінки обмежень осіб з інвалідністю. Моральна ж модель являє собою лише історичний інтерес і повинна залишитися в минулому.

Інклюзивна взаємодія може здійснюватися за умови дотримання суспільством кількох важливих принципів. Серед них вважаємо за потрібне виділити наступні: прийняття інакшості, повага до автономності особи з інвалідністю, взаємоповага та етичне спілкування, доступність і рівність можливостей. Розглянемо детальніше кожен з зазначених принципів.

Принцип прийняття інакшості передбачає усвідомлення сторонами інклюзивного діалогу можливостей і обмежень одне одного, визнання безумовної цінності іншого як унікальної особистості. Дана настанова відпо-

відає одному з загальних принципів конвенції про права осіб з інвалідністю, а саме, принципу поваги «до особливостей осіб з інвалідністю і прийняття їх як компонента людської різноманітності й частини людства» [5].

Наголосимо, що прийняття не є тотожним терпимості, оскільки терпимість несе в собі відношення нерівності, тоді як прийняття можливе лише між рівними співрозмовниками, партнерами. В даному контексті надзвичайно важливо зберігати симетричність, уникаючи формування настанов, згідно з якими особи з інвалідністю вимагають безумовного прийняття від суспільства, при цьому зі свого боку відмовляються приймати умовно здорових людей. Прикладом асиметричного розуміння принципу прийняття може слугувати ситуація, коли людина з порушеннями зору не бажає дотримуватися правил дрес-коду компанії, в якій працює, оскільки вважає візуальну складову зовнішності не гідною своєї уваги.

Принцип поваги до автономності особи з інвалідністю полягає в сприйнятті такої особи як самостійної особистості, здатної до вільного волевиявлення та прийняття самостійних рішень. Згідно з цією настановою абсолютно неприйнятною є ситуація, коли під час надання послуги незрячій людині або особі з порушеннями мобільності звертаються до її супроводжуючого, ігноруючи власне особу з інвалідністю. В ситуації трудової взаємодії даний принцип на практиці проявляється в тому, що керівник особи з інвалідністю, розподіляючи робочі завдання, комунікує з підлеглим з інвалідністю, замість того, щоб доручити йому завдання, що є найпростішим на думку керівника.

Принцип взаємоповаги та етичного спілкування відображає настанову про рівноправність відносин між всіма членами суспільства, в тому числі, між особами з інвалідністю та умовно здоровими особами. Згідно з цим принципом неприпустимими є будь-які прояви неповаги та дискримінації, відкритої або прихованої. В межах даного принципу важливим є використання правил інклюзивного етикету, зокрема, коректної мови. Серед основних правил коректної мови можна виділити такі:

- ідентифікувати людину, а не її інвалідність;
- уникати негативних виразів або фраз, які створюють враження постійного болю, дискомфорту, жертовності або почуття безнадійності (наприклад, людина, що страждає на аутизм);

Розмовляти, використовуючи звичайні інтонації голосу (не опікати і не говорити зверхнім тоном) [13; 14].

Принцип доступності і рівності можливостей полягає в тому, що для осіб з інвалідністю мають бути доступними усі сфери суспільного життя. Елементами доступності в міському просторі є, зокрема, пандуси, що полегшують пересування особам з порушеннями мобільності, тактильна плитка і звукові світлофори для полегшення орієнтування в просторі незрячих та слабозорих людей. Складовими доступності в інформаційному просторі є наявність субтитрів для полегшення сприйняття відеоматеріалів особами з порушеннями слуху, тексти, написані простою мовою для сприйняття людьми з ментальними порушеннями, тощо. Можна також виділити технологічну доступність, яка проявляється через можливість використання пристроїв та гаджетів, що допомагають людям із порушеннями слуху, зору чи моторики. Перелік прикладів далеко не є вичерпним, але він є достатнім для того, щоб показати, що реалізація принципу доступності пов'язана із залученням чималих матеріальних ресурсів.

Без матеріальної складової інклюзивна взаємодія не є можливою. Без неї найвищі цінності та етичні настанови, не отримавши втілення в практичній площині залишаться на декларативному рівні. Тут важливо зазначити, що від наявності доступності та безбар'єрного середовища суспільство отримує переваги навіть якщо абстрагуватися від наявності в ньому осіб з інвалідністю. Це

зумовлено тим, що будь-яка людина може отримати так звану тимчасову інвалідність, наприклад, під час відновлення після хірургічної операції. Порушення мобільності або когнітивні порушення можуть бути пов'язані з віком людини, а згадані вище пандуси полегшують пересування не лише особам з порушеннями мобільності, а й батькам з дитячими візочками.

Серед загальних принципів «конвенції про права осіб з інвалідністю» доступність і рівність можливостей розглядаються як окремі положення [5]. Ми розглядаємо доступність у єдності з рівністю можливостей, оскільки саме доступність уможливає реалізацію рівних можливостей.

Для вживання оптимальних засобів щодо побудови доступного, безбар'єрного середовища, як це не парадоксально, необхідно торкнутися проблеми об'єктивних обмежень осіб з інвалідністю. Адекватне усвідомлення особами з інвалідністю власних обмежень і потреб, інформування про них суспільства є важливою віхою на шляху побудови безбар'єрного середовища.

Загалом, втілення всіх зазначених принципів в життя можливо лише за умови інформування суспільства про життя, особливості світосприйняття та самосприйняття осіб з інвалідністю. Адже пересічний громадянин, навіть знаючи про правила інклюзивного етикету може не розуміти, навіщо їх застосовувати. Він може не до кінця усвідомлювати, що певна його поведінка щодо особи з інвалідністю здатна являти собою прояв дискримінації або неповаги. Отже, неінформованість є серйозним бар'єром в порозумінні, що може робити взаємодію некомфортною та неуспішною. Важливо донести до суспільства, що особа з інвалідністю в цілому є такою самою, як і всі інші люди, а відрізняється від них лише в певних специфічних аспектах [7, с. 25]. В контексті наслідків війни, важливо інформувати суспільство про проблеми і особливості людей, які отримали інвалідність нещодавно, тобто не є достатньою мірою адаптованими та реабілітованими. Наше спільне завдання - всіляко сприяти їх адаптації та допомогти зрозуміти, що вони не залишилися сам на сам із своєю проблемою.

Важливим чинником допомоги людям з інвалідністю є формування толерантного ставлення до них у сучасної молоді. До прикладу, в навчальних закладах проводяться виховні години, години спілкування, активно впроваджується інклюзивна освіта, тощо. Продемонструємо це на прикладі Одеського державного університету внутрішніх справ.

При вивченні навчальної дисципліни «Демократія: від теорії до практики», здобувачам пропонується в межах самостійної підготовки виконання студентського проекту, присвяченого важливим проблемам українського суспільства. Одним із проєктів, що підготували студенти, був проєкт про допомогу та соціальну адаптацію людей з особливими потребами, зокрема, допомога при пересуванні, влаштуванні на роботу та ін.

Здобувачі вищої освіти звернули увагу молоді на толерантне відношення до людей з інвалідністю. Так, учасниками проєкту були проведені години спілкування на

виховну тематику, де студентів ознайомили із соціальними програмами, що існують та впроваджують в Одесі. В межах проєкту здобувачі відвідали інклюзивний простір. Тобто була проведена робота щодо активного залучення молоді до соціальної програми «Одеса без бар'єрів».

Отже, навіть такими малими кроками, можна привертати увагу суспільства до нагальних проблем та долучатися до соціальних програм щодо адаптації та підтримки людей з інвалідністю.

Висновки. В результаті повномасштабної війни в українському суспільстві збільшується кількість осіб з інвалідністю і набуває актуальності проблема реабілітації та включення до соціального життя ветеранів з інвалідністю та інших осіб з інвалідністю в наслідок війни. Тож військовий стан є водночас умовами, в яких зростає значущість інклюзивної взаємодії, і каталізатором активізації такої взаємодії.

Інклюзивна взаємодія – це багатоплановий процес спільної діяльності осіб з інвалідністю та умовно здорових людей, що охоплює особистісну, освітню, трудову, соціокультурну та інші види взаємодії та здійснюється за допомогою інклюзивної комунікації. Даний процес може ефективно здійснюватися лише за умови наявності в суспільстві необхідних ціннісних засад та матеріальних ресурсів, що робить можливими побудову безбар'єрного міського простору та онлайнсередовища.

Інклюзивна взаємодія є важливою складовою демократичного суспільства, оскільки саме вона забезпечує рівність прав, свобод і можливостей усіх громадян і соціальних груп. Інклюзивна взаємодія також є важливим показником рівня демократичності суспільства, оскільки її рівень свідчить про реальне дотримання прав людини, соціальну відповідальність держави та громадян.

Способи сприйняття суспільством феномена інвалідності та ставлення до осіб з інвалідністю відображено в так званих моделях інвалідності. Виділяють моральну, медичну, економічну, соціальну та правозахисну моделі. Цінностям демократичного суспільства більшою мірою відповідає правозахисна модель, в межах якої проголошується, що особи з інвалідністю мають користуватися всіма правами і свободами людини. При цьому елементи інших моделей можуть бути присутні в суспільстві задля уникнення однобічного підходу до такого багатоаспектного явища як взаємодія суспільства та осіб з інвалідністю.

Загальними принципами інклюзивної взаємодії є: прийняття інакшості, повага до автономності особи з інвалідністю, взаємоповага та етичне спілкування, доступність і рівність можливостей. Реалізація зазначених принципів можлива лише за умови адекватного інформування суспільства про реальні можливості і обмеження осіб з інвалідністю.

Перспективи подальших досліджень даної теми пов'язані з розробкою детальних рекомендацій щодо впровадження принципів інклюзивної взаємодії в різні сфери суспільного життя, дослідженням проблем, з якими стикаються ветерани з інвалідністю в контексті їх взаємодії з суспільством, аналізом успішного досвіду зарубіжних країн щодо побудови інклюзивного середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брецько І.І., Ямчук Т.Ю., Долиной М.І. Інклюзія: досвід психологічної практики. *Вісник Національного університету оборони України*. 2021. № 4 (62). С. 17 – 24.
2. Васильєва Г.І., Любарець В.В. Термінологічний словник- інклюзія. Київ: Міленіум, 2018. 44 с.
3. Горбашенко Т. Теоретичні підходи до проблем осіб з обмеженими можливостями здоров'я. *Науковий часопис УДУ імені Михайла Драгоманова*. 2019. Вип. 8 (53) . С. 27-38.
4. Демократія: від теорії до практики / Берроуз Г, Совсун І., Буров С. та ін. Київ, 2018. 278 с.
5. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. Документ 995_g71, чинний, поточна редакція — Редакція від 19.06.2023. Офіційний портал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 02.02.2024).
6. Мринська Н. О. Особливості мужності у вітчизняній філософії в проєкції інвалідності. *Наукове пізнання: методологія та технологія*. 2021. Вип. 2 (48). С. 47-56.
7. Нівня Г. О. Інклюзивна комунікація як фундамент інклюзивного суспільства. *Гілея*. Сер. «Філософські науки». 2023. Вип. 1-2 (180-181). С. 23-27.

8. Нівня Г. О. Коректна мова в контексті сучасних трендів. *Методологія та технологія сучасного філософського пізнання*: 2024 рік: матер. VII міжнар. Наук. Конф. Здобувачів вищої освіти та молодих вчених, 23-24 трав. 2024 р. Одеса, 2024. С. 73-76.
9. Роговський, О.М. Інклюзивне суспільство: соціально-політичні виміри. *Сучасне суспільство*. 2019 1 (17). С. 189 – 199.
10. Соцька А. М. Еволюція розуміння інвалідності та поняття «особа з інвалідністю». *Наукові записки*. 2022. Вип. 13. С. 52-56.
11. Ткачук А., Ткачук О. Що таке демократія? Знати, розуміти, Застосовувати: Посібник для молоді і не тільки. Київ: ТОВ "Видавництво "Юстон", 2020. 96 с. URL: https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2021/06/shho-take-demokratiya_sajt.pdf (дата звернення: 02.02.2024).
12. World Health Organization. Disability and health. URL: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/disability-and-health> (дата звернення: 02.02.2024)..
13. UK Government. Inclusive language: Words to use and avoid when writing about disability. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/inclusive-communication/inclusive-language-words-to-use-and-avoid-when-writing-about-disability> (дата звернення: 02.02.2024).
14. United Spinal Association. United Spinal's Disability Etiquette Publication Offers Tips On Interacting With People With Disabilities. URL: <https://unitedspinal.org/corporate-challenge/> (дата звернення: 02.02.2024).